

РОЗВИТОК ЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІНТЕРАКТИВНОМУ ТЕАТРІ

Постановка проблеми. В умовах сьогодення, яке характеризується глобалізаційними тенденціями, стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та їх впровадженням в усі сфери життєдіяльності людини, високим динамізмом змін, мобільністю, інноваційними процесами, загальною напруженістю та асоціальними проявами як ніколи гостро виступає моральна криза людства. У процесах глобалізації та інформатизації, що поволі перетворюють світ на єдиний простір, поступово відбувається втрата моральних орієнтирів, спостерігається модифікація моральних норм та ціннісного виміру; нівелювання моралі зумовлює економічні, соціальні і політичні зрушення у світі, що ставить під загрозу благополуччя кожного члена суспільства. Моральна криза суспільства негативно позначається і на моральному розвитку дитини, що підсилюється потужним впливом інформаційних технологій на тлі зниження виховної функції сім'ї, дефіциту спілкування та знанневоцентричної освіти. Результати таких тенденцій оплачуються суспільством нерідко «дорогою ціною», але з плином часу галас на рівні окремих гасел вщухає до наступної трагедії та потрясінь, утім в державі в цілому та в практиці освіти зокрема, питання морального розвитку не набуває пріоритету, відсутня реальна цілеспрямована і систематична робота з цього напрямку. В той час як моральний розвиток особистості, що формується має стати наріжним каменем освітнього процесу на усіх освітніх рівнях.

Як свідчать результати анкетування 81 вихователя дошкільних закладів столиці уже в дошкільному дитинстві спостерігаються негативні зрушення у становленні моральної сфери дитини. Так однією з найбільших труднощів у безпосередній роботі з дітьми 41 % анкетованих педагогів дошкільної ланки освіти назвали стан моральності дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язання низки суперечностей даної проблеми представлено у сучасних наукових розвідках

психологічної науки. Зокрема окреслено проблему розвитку моральної сфери особистості дошкільника в онтогенезі (Н. Мельникова, Л. Гладких, Р. Овчарова), проблему розвитку моральної поведінки (С. Заболоцька), проблему ціннісних орієнтирів дошкільника та умови їх функціонування (науковці лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України під керівництвом Т. Піроженко), залежність морального розвитку від конкретних соціально-педагогічних умов (О. Квашук, О. Осика) та ін. Однак, недостатньо висвітлена проблема розвитку етичних уявлень як першооснови морального становлення особистості дошкільника, відсутні роботи, в яких розвиток етичних уявлень виступає самостійним предметом дослідження.

Формулювання мети статті. На кожному етапі онтогенезу людська свідомість оперує своєрідним «матеріалом мислення». На етапі дошкільного віку дитина мислить образами, тож уявлення виступають основним матеріалом наочно-образного мислення. Таким чином, розвиток етичних уявлень як когнітивно-емоційних образів належних зразків поведінки у період дошкільного дитинства є найбільш ефективний шлях засвоєння суспільної моралі. Однак, результати емпіричного вивчення особливостей розвитку етичних уявлень дітей старшого дошкільного віку (вибірка становить 100 осіб) засвідчують, що рівень сформованості етичних уявлень у старших дошкільників не відповідає віковій нормі, адже переважають одиничні, фрагментарні образи. У той час як узагальнені етичні уявлення про сукупність моральних якостей не сформувалося у жодної дитини, а за науковими даними саме узагальнений когнітивно-емоційний образ виконує оцінювальну та регулятивну функцію поведінки. Так, узагальнений аналіз особливостей сформованості етичних уявлень про позитивні та негативні моральні якості: доброта-злість, чесність-брехливість, щедрість-жадібність, ввічливість-грубість, скромність-хвастливість, чуйність-жорстокість за принципом найбільш усвідомлених моральних якостей дітьми старшого дошкільного віку

продемонстрував такий порядок: 1 ранг – уявлення про жадібність, 2 – злість, 3 – брехливість, 4 – доброта, 5 – чесність, 6 – щедрість, 7 – ввічливість, 8 – грубість, 9 – жорстокість, 10 – чуйність, 11 – хвастливість, 12 – скромність. Отже, найбільш усвідомленими дітьми є негативні моральні якості: жадібність, злість, брехливість. При чому порівняльний аналіз даних усієї вибірки за дихотомічним принципом демонструє наступну особливість – діти краще усвідомлюють негативні моральні якості, ніж позитивні, їх рівень засвоєння є вищим, більш яскраво ця особливість простежується у дівчаток. В цілому дані описової статистики засвідчують, що відносна оцінка сформованості етичних уявлень про моральні якості людини у старших дошкільників перебуває у межах 40% від оцінки абсолютної.

Одна з причин такої картини – недостатня увага сім'ї та дошкільної освіти питанню становлення моральної особистості. Оцінка пріоритетності різних напрямів роботи з дітьми дошкільного віку за принципом їх значимості під час анкетування вихователів показує, що основна увага в столичних дошкільних навчальних закладах приділяється пізнавальному розвитку дитини, що зафіксовано в анкетах 39,5 % респондентів, ще 34,6 % анкетованих вихователів перевагу в роботі надають фізичному розвитку дошкільника і лише 23,4 % анкетованих педагогів вважають моральний розвиток пріоритетним напрямом в роботі з дошкільниками (рис.1.).

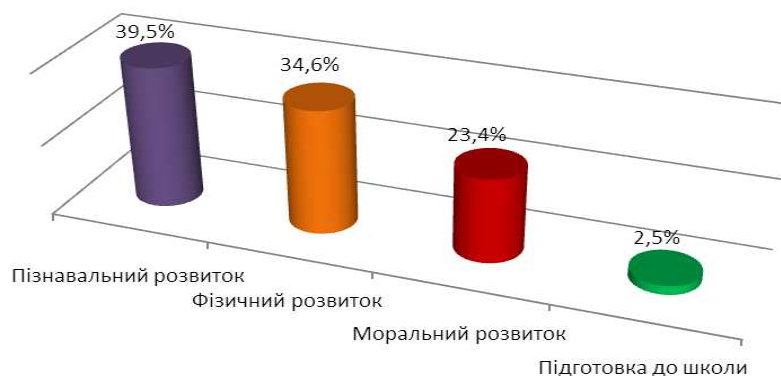

Рис. 1. Оцінка вихователями пріоритетності різних напрямів роботи з дітьми дошкільного віку

Таким чином, на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти розвиток інтелектуальної сфери дитини набуває тенденції домінуючого аспекту освітнього процесу, як наслідок, сучасні діти перенасичені різного роду інформацією, проте не володіють простими життєвими істинами, які покладаються в основу спілкування і співіснування у соціумі. Тож, процес розвитку етичних уявлень як першооснови морального розвитку дошкільника вимагає пошуку ефективних психолого-педагогічних впливів, що забезпечать формування яскравих емоційно-когнітивних образів належних зразків поведінки та їх інтеріоризацію.

Виклад основного матеріалу статті. Аналіз наукової літератури з проблеми показав, що ефективним засобом розвитку етичних уявлень є художня література. В ній представлено усі моральні якості, різноманітні моделі поведінки, як відзначив під час виступу на Міжнародній науково-практичній конференції у Білорусі Яків Коломенський: «В літературі є все, що є у житті», адже література відображає саме життя і сутність людини. Художній твір дає можливість дитині простежити різні моделі поведінки і їх наслідки, що не завжди вдається у реальній дійсності. За рахунок співпереживання та постановки на місце героя, активності сприймання дитиною твору художня література сприяє накопиченню морального досвіду [1; 3; 5]. Однак, ефективність впливу художнього слова зумовлюється повноцінністю сприймання та розумінням прочитаного (у дошкільників – почутого, адже дана вікова категорія належить до слухачів, а не читачів). Л. Мосунова визначає повноцінним сприймання, що адекватне задуму автора, «не зовнішнє, фактуальне, а проникаюче до глибинного, прихованого змісту, – змістове сприймання» [5, с. 134]. Адекватне або повноцінне сприймання, за Л. Мосуною, полягає у вирішенні двох завдань: перше завдання – проникнення в авторську позицію і осмислення твору з авторської точки зору; друге завдання – досягнення повноцінного співпереживання художньому образу; за

даними вченої співпереживання виводить закладені автором факти, думки, почуття на рівень власного досвіду.

Утім, уже на початку пілотажного дослідження було з'ясовано, що процес сприймання художнього твору сучасними дошкільниками супроводжується рядом труднощів. Спостерігається тенденція різкого зниження інтересу до слухання творів художньої літератури, з перших хвилин розсіюється увага, діти важко сприймають інформацію на слух, як наслідок – швидко втрачається сюжетна лінія, порушується розуміння прослуханого. Аналіз наукової літератури та власних спостережень за дітьми дозволив виокремити ряд причин, що зумовлюють дані труднощі:

- падіння загальної читацької культури в суспільстві, відтак і в сім'ї – основним джерелом інформації як для дорослих, так і дітей став Інтернет, що автоматично підняло цінність комп'ютера в очах дітей. Казка на ніч чи книга, як дозвілля все частіше замінюються мультфільмами, тож не дивно, що на прохання назвати улюблену казку діти пригадують назви мультфільмів при чому сумнівного змісту («Шрек», «Покемони», Сімпсони», «Маша і Ведмідь», «Качині історії», «Людина-Павук», «Том і Джері», «Корпорація монстрів» та подібні їм);
- перенасичення яскравими, динамічними картинками мультиплікаційних фільмів, що не вимагають довільності уваги і немовби притягують дитину до екрану;
- під час сприймання художнього твору дітьми працює переважно слуховий аналізатор у той час як мислення дошкільників наочно-образне, що вимагає опори на наочне сприйняття;
- під час читання художнього твору дітям не враховуються їх індивідуальні особливості сприймання.

За особливостями сприймання оточуючої дійсності, тобто за провідною модальністю у сприйманні, вчені виділяють три типи осіб: візуали, аудіали,

кінестетики [7]. Для візуалів першочергове значення мають зорові образи вони мислять картинками, якщо говорити про дітей дошкільного віку, то цій категорії притаманний саме образний тип мислення; кінестетики сприймають інформацію через дотик та емоційне підкріплення, а для аудіалів у засвоєнні інформації вирішальним є слух, проте вони реагують не лише на слово, але й висоту голосу, тембр, темп, інтонацію [2].

Таким чином виникла певна суперечність – з одного боку художній твір позитивно впливає на розвиток етичних уявлень, а з іншого виникають складнощі у сприйманні дітьми художньої літератури, в той час як для формування етичних уявлень необхідний яскравий та емоційний образ.

Тому, в результаті аналізу сучасних досліджень нами було обрано мультисенсорний підхід як чинник, що підвищує дію образів художньої літератури через включення різних аналізаторів, забезпечує наближення до того емоційного стану, який дитина переживає під час зустрічі з моральними дилемами у реальному житті. Мультисенсорний підхід розуміємо як систему впливів, що забезпечують активізацію різних органів чуття і способів сприймання інформації, комбінують зорові, слухові і тактильні елементи в ході сприймання. Використання мультисенсорного підходу дозволяє активізувати всіх дітей, незалежно від їх типу сприймання, а використання методів, орієнтованих на різні канали сприймання дозволить утримувати увагу дітей, підвищувати їх інтерес. Система змісту, засобів, методів і прийомів, спрямованих на розв'язання завдань розвитку етичних уявлень і об'єднаних мультисенсорним підходом утворила мультисенсорну психолого-педагогічну технологію розвитку етичних уявлень дітей дошкільного віку, що висвітлена у ряді попередніх публікацій [4; 6]. Одним із специфічних методів мультисенсорної психолого-педагогічної технології розвитку етичних уявлень дітей старшого дошкільного віку є інтерактивний театр.

Інтерактивний театр розглядаємо як гру за змістом художнього твору, яка потребує активного втручання дітей у зміст, спирається на творчу уяву та

сформовані етичні уявлення і передбачає обов'язкову (задану дорослим) зміну характеру персонажів і подій твору. Використання інтерактивного театру сприяє активізації етичних уявлень, виходу емоцій, вербалізації образів, пошуку дитиною адекватних способів розв'язання моральних дилем. Під час гри задіяні різні органи чуття дитини: зоровий, слуховий, дотиковий, а також органи, що відповідають за рух і положення тіла у просторі, таким чином вдається активізувати дітей з різним типом сприймання та розширити канали надходження інформації.

Для інтерактивного театру добираються твори, в яких яскраво представлено негативні людські якості і конфліктні ситуації, породжені негативними рисами характеру. Дитина допомагає казковому герою знайти позитивну модель поведінки, виявити позитивні моральні якості і позбутися власних недоліків. Змінюючи персонажа, дитина фактично працює над собою, над подоланням власних моральних проблем, вчиться моделювати поведінку і знаходити вихід в подібних ситуаціях, набуваючи морального досвіду, що сприяє інтеріоризації базових етичних якостей.

За формою організації інтерактивний театр представлено у кількох видах: режисерська гра та інтерактивна драматизація. У режисерській грі (моно-гра) дитина виступає режисером, створює сюжет, переміщує іграшки та їх озвучує. Особливою популярністю у дітей користується режисерська гра на піску, що сам по собі притягує дітей; цей вид інтерактивного театру в ході дослідження визначено високоефективним. Інтерактивний театр на піску вивільняє почуття дитини, активізує її етичні уявлення, спонукає їх втілити в образи конкретних персонажів і стосунків між ними, «пропустити» їх через мислення, мовлення, уяву та емоції, забезпечує процес гри (а по суті доволі складної роботи) кожної дитини. Для інтерактивного театру на піску кожній дитині пропонується індивідуальна пісочниця (невеликий ящик блакитного кольору) та набір предметів, дрібних іграшок (персонажі казки та додаткові іграшки, декорації, які дитина обирає самостійно). Робота здійснюється у такій послідовності:

після обговорення ідеї художнього твору, з'ясування причини ситуації, в якій опинилися герої (дитина має усвідомити, що не обставини, а риси характеру персонажа, його моральні якості стали причиною лиха, проблеми тощо), відбувається постановка завдання перед дітьми («придумати казку на піску про..., а потім показати її дітям»), розглядання атрибутів, гра дітей у піску (сюжетоскладання), перегляд інтерактивного театру та обговорення результату.

У інтерактивній драматизації діти самі виступають акторами, виконавцями власне створеного сюжету – придуману казку розігрують за ролями, після чого обов'язково відбувається обговорення переживань дітей, різних моделей поведінки та їх взаємозв'язку з етичними якостями персонажів. На перших етапах використання даного методу самій грі передувало спільне сюжетоскладання. Пізніше, з набуттям досвіду гри в інтерактивній драматизації, діти за завданням дорослого імпровізували – учасники гри одночасно створюють та розігрують сюжет, що потребує навичок швидкої реакції і взаємодії з партнерами.

Отже, використання інтерактивного театру в комплексі з іншими специфічними методами і прийомами мультисенсорної технології забезпечує емоційно-практичний етап розвитку етичних уявлень дітей старшого дошкільного віку. Адже сформовані уявлення про етичні категорії, якості та норми дитина переосмислює, переживає та вправляється у їх застосуванні в уявній ситуації, що в сукупності позитивно впливає на процес інтеріоризації належних зразків поведінки.